

Znanstvenici i znanstveni časopisi u eri otvorenog pristupa

Kalanj Bognar, Svjetlana

Source / Izvornik: **Mef.hr, 2024, 43, 7 - 9**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:105:822432>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**



Repository / Repozitorij:

[Dr Med - University of Zagreb School of Medicine
Digital Repository](#)



Znanstvenici i znanstveni časopisi u eri otvorenog pristupa

Izdavaštvo je jedna od najprofitabilnijih djelatnosti, a posljednjih dvadesetak godina profit pojedinih izdavačkih kuća znatno raste na račun izdavanja znanstvenih časopisa. Znanstvenici se uglavnom ne bave razmišljanjima o profitu časopisa ili o načinu poslovanja znanstvenih časopisa. Jer, pojednostavljeno rečeno, otkada postoji znanstveno izdavaštvo, znanstvenici trebaju časopise u kojima predstavljaju svoja istraživanja, a časopisi trebaju znanstvenike – jer bez njih bi njihove stranice bile prazne. Međutim, jednako kao što znanost zahtijeva materijalna sredstva i novčanu potporu, tako i produkcija časopisa podrazumijeva vrlo konkretne, opipljive troškove bez obzira na to je li riječ o časopisima u tiskanom ili digitalnom obliku. Časopisi iza kojih stoji izdavačka mašinerija i profesionalizirano poslovanje zasigurno imaju bolju priliku za opstanak negoli mali akademski časopisi koji preživljavaju uz skromniju institucionalnu potporu.

Danas je na tržištu dostupan ogroman broj časopisa, znanost postaje sve složenija i masovnija, a znanstvena je produkcija toliko porasla da se u znanstvenoj zajednici pojavljuju vrlo kritička razmišljanja o stvarnom značaju, vrijednosti i utjecaju publiciranih radova. Koji udio objavljenih radova doista predstavlja originalne hipoteze, nove rezultate, znanstvene iskorake, ideje koje mijenjaju znanstvene paradigme? Procjenjuje se da je više od 30 milijuna znanstvenika objavilo znanstveni rad te da se ukupna znanstvena publicistika svake godine povećava za više od 7 milijuna radova. Gdje se publiciraju svi ovi radovi? Odgovor je očit, u jednako rastućem broju znanstvenih časopisa, između ostalog i u takozvanim megačasopisima koji godišnje objave više od 2000 članaka i koji autorima nude brzi recenzentski postupak¹. Dakako, uz cijenu procesiranja članka koje se naplaćuje do vrtoglavih 10-ak tisuća dolara po pojedinom radu (primjerice u časopisu *Nature*)! Ovdje govorimo o časopisima otvorenog pristupa čija je pozitivna značajka osiguravanje potpune transparentnosti i javne dostupnosti znanstvenih podataka. Znanost i treba biti slobodna, globalna i dostupna, ali se čini da oživotvorenje te ideje u obliku časopisa otvorenog pristupa nagrizaju dileme o naplaćivanju članka, pojava neetičnih ponašanja, često nedovoljna kvaliteta recenzija, loša selekcija radova, predatorski časopisi. Naplata uređivanja i objave članka u časopisima otvorenog pristupa za izdavača i časopis znači opstanak na tržištu, za velike izdavače i znatnu novčanu dobit, dok za znanstvenike predstavlja mogućnost da njihov rad i rezultati budu odmah i u potpunosti vidljivi i prisutni u znanstvenoj zajednici. Drugim riječima, znanstvenici istražuju u okviru projekata koji su im dodijeljeni temeljem kompetitivnih natjecanja s drugim znanstvenicima i financirani su iz različitih izvora (akademske i znanstvene ustanove, državna ulaganja, donacije, i sl.) a zatim se iz tih istih izvora plaća objavljivanje članka u kojem se predstavljaju rezultati istraživanja.



Prije uvođenja časopisa otvorenog pristupa, pristup cjelovitim sadržajima radova nije bio moguć bez pretplate koju su pak namirivale i još uvijek namiruju ustanove i državne institucije. O fenomenu *double-dipping* (časopis/izdavač naplati i pretplatu i trošak objave rada) ima dosta napisa kao i o različitim poslovnim modelima današnjih znanstvenih časopisa koji se ukratko mogu opisati kao: 1. časopisi s pretplatom čiji sadržaj uopće nije dostupan bez plaćanja; 2. časopisi s otvorenim pristupom koji imaju slobodni pristup cjelovitom radu, ali većinom naplaćuju trošak objavljivanja članka; 3. hibridni model u kojem postoji pretplata za pristup sadržaju časopisa, a autor se može odlučiti za plaćanje troška objave ako želi da njegov rad bude javno dostupan, odnosno bude *open access*². Pretplate za potpuni pristup sadržajima znanstvenih bibliografskih baza i časopisa ogromne su, riječ je o milijunskim ciframa koje se u slučaju Hrvatske uplaćuju iz državnog proračuna (Ministarstvo znanosti i obrazovanja). Kolege koji su u sustavu posljednjih 20 – 30 godina sigurno se sjećaju da nije bilo lako doći do cjelovitih članaka, a uglavnom smo ih trebali brzo i odmah – zbog znanstvene znatiželje, zbog potrebe da imamo uvid u rad drugih znanstvenih skupina, zbog mogućnosti povezivanja i kontakta sa znanstvenicima iz svijeta koji se bave sličnim područjem istraživanja, zbog učenja novih metoda, zbog važnih podataka koji mogu utjecati na naše istraživanje. Ne treba posebno isticati da je za svako područje znanosti, osobito za biomedicinu, nužno biti stalno u toku s najnovijim informacijama, one moraju biti brzo i kompletno dostupne. U tom smislu je inicijativa *National Library of Medicine* pokretanjem javno dostupne internetske baze PubMed krajem 90-ih

godina 20. stoljeća i PubMed Central 2000. godine, učinila ogroman iskorak jer se bitno povećala mogućnost i opseg pretraživanja medicinskih informacija objavljenih u časopisima u bazi MEDLINE. No i dalje smo u to vrijeme s pomoću ovih pretraživača vidjeli samo naslove i sažetke radova, dok nam radovi uglavnom nisu bili dostupni u cjelovitom obliku – ni na mrežnim stranicama, pa ni kao tiskani radovi ako određeni časopis nije bio uključen u pretplatu! U nalaženju radova, znanstvenici s našeg Fakulteta imali su uvijek izvrsnu podršku iz Središnje medicinske knjižnice (SMK), a cijeli je proces uključivao pretraživanje naslova i sažetaka, zamolba knjižnici da provjeri način pristupa cjelovitom radu, naručivanje rada i čekanje poziva iz SMK da je rad stigao. Ponekad je rad trebalo dodatno platiti, jer je bio objavljen u časopisu koji nije bio uključen u institucio-

nalnu pretplatu; plaćali smo ili iz sredstva projekata, dakle ponovno iz iste kase – državnog proračuna, ali i iz vlastitog džepa! Zapravo je do uvođenja časopisa otvorenog pristupa jedan od načina dobivanja cijelog rada bio temeljen na intrinzičnoj solidarnosti među znanstvenicima izravnim traženjem rada od samih autora – za to su postojale male kartice koje su se zvale *Reprint request*, slali smo ih na brojne adrese i zatim nestrpljivo čekali odgovor. A i mi smo dobivali takve upite iz cijeloga svijeta, čuvali ih kao najdraže podsjetnike da je netko iz Njemačke, Amerike, Francuske ili drugih zemalja prepoznao naš rad, i gotovo se natjecali u tome tko je na svoju adresu dobio više ovakvih pisamaca. Očito je da se uvođenje otvorenog pristupa u znanstvenom izdavaštvu isprva smatralo fantastičnim preokretom, napokon smo mogli s bilo kojeg računala pročitati i

sačuvati cjelovite radove, ideja slobodne znanosti počela se napokon očitovati kroz punu transparentnost znanstvene informacije. No, kako je već navedeno, otvoreni je pristup daleko od idealnog, što vrijedi i za sustave s razvijenom znanstvenom infrastrukturom, a posebno pogađa sredine sa skromnijim ulaganjima u znanost. Drugim riječima, ionako premala ulaganja u znanost postaju dodatno opterećena troškovima plaćanja objavljivanja znanstvenih članaka. Primjerice, najveći nacionalni projekti u Hrvatskoj, u usporedbi s drugim zemljama u Europi, zapravo su mali projekti – u prosjeku raspolažu sa stotinjak tisuća eura za ukupno razdoblje trajanja projekta od 3 do 4 godine. Voditelji projekata i autori radova pitaju se zašto u projektnim prijavama moraju planirati znatna sredstva za publiciranje umjesto da ih upotrijebe za materijalne troškove,

Mali podsjetnik o poslovnom modelu CMJ – časopis u otvorenom pristupu, s modelom *Diamond Open Access Journal*, što zapravo znači da su naši sadržaji u potpunosti javno dostupni čitateljima na mrežnim stranicama časopisa (<http://www.cmj.hr/>) i da se autorima ne naplaćuju troškovi objave radova! Svi svjetski časopisi s istim modelom, među kojima je i 160 s adresom u Hrvatskoj, nalaze se na popisu DOAJ-a (<https://doaj.org/about/>).



Vezano za pitanje budućnosti medicinskih časopisa i poslovnih politika malog uspješnog akademskog časopisa, zamolili smo za kratki komentar prijatelje našeg časopisa, profesore Domnhalla MacAuleya i Semira Vranića, koje smo imali čast ugostiti kao sudionike panela o budućnosti znanstvenog izdavaštva održanog povodom obilježavanja 30 godina CMJ-a.

Domhnall MacAuley: "Journals are changing. The major journals are now multimedia communication platforms that actively reach out to engage with their community. Research content is

still generated from submitted research papers but research is increasingly complex with large data sets, coding, images, protocols and procedures and it is likely that entire portfolios will eventually be lodged in large open repositories rather than published piecemeal in individual journals. We can see this currently evolve as funding agencies mandate open data and publication, and preprint servers flourish. Artificial intelligence will give us the ability to search and systematically analyze multiple sources of research content. Journals will then become more important in our understanding, interpretation and communication of research rather than the vehicle for research. As core research content decreases, there will be increasing magazine content with editorial, views from key opinion leaders, reviews, summaries, and clinical guidance. Communication will diversify with a range of content in audio, video or the written word, tailo-



red to the audience in a weekly podcast, videos on YouTube, and shorter messages on social media platforms. Small journals will continue to exist in their current format for some time but, though medicine societies may be conservative and slow to respond, change is inevitable. To survive they will need to focus on the specific needs of their particular readership and package their content appropriately. The key will be to know your audience, the local, geographical, language, or specialty needs, and respond directly."

Domhnall MacAuley je liječnik, specijalist primarne zdravstvene zaštite. Studirao je na Sveučilištu u Dublinu, usavršavao se na Sveučilištu Exeter i Sveučilištu u Belfastu, stekavši zvanje profesora u području primarne zdravstvene zaštite na Sveučilištu u Ulsteru. Prof. MacAuley je također specijalist javnog zdravstva i sportske medicine. Domhnall ima veliko iskustvo rada u uredničkim odborima vodećih medicinskih časopisa (*British Medical Journal*, *Canadian Medical Association Journal*, *PLOS Medicine*), a bio je i glavni urednik časopisa *British Journal of Sports Medicine* i *British Journal of General Practice*. Danas je urednik MedicsVoices, platforme na kojoj renomirani stručnjaci iz cijeloga svijeta iznose i raspravljaju svoje stavove i mišljenja o današnjoj medicini (<https://medicsvoices.com/about/>).

sudjelovanje na skupovima, usavršavanja; ustanove zbog ograničenog proračuna nisu uvijek voljne osigurati dodatnu potporu iz vlastitih sredstava iako je publicistička produktivnost u interesu ustanove.

Na početku smo rekli da znanost postaje sve masovnija, da radova ima mnogo, među njima je teško izdvojiti „one prave“. Ne treba zaboraviti da se znanstvene informacije danas mogu naći i na različitim slobodno dostupnim platformama, izvan sadržaja klasičnih znanstvenih časopisa. Međutim, većina takvih radova nije prošla recenzentski postupak, a za područje medicine i kliničke primjene podataka potrebne su stroge provjere točnosti i pouzdanosti podataka. Znanstveno izdavaštvo u svim je svojim oblicima zapravo u zanimljivoj i dinamičnoj fazi, a budućnost mnogih časopisa neizvjesna je i puna izazova. Kako će

izgledati znanstveni časopisi u sljedećim desetljećima, hoće li uopće postojati? Koliki će utjecaj na opstanak časopisa imati znanstveno područje koje obuhvaćaju, a koliki globalne mijene znanstvenog mišljenja i politika? Zaključno, za znanstvenike nema nikakve dileme – otvorena znanost i slobodni pristup znanstvenim podacima jedini su koji u konačnici osiguravaju globalno dijeljenje znanja i primjenu znanosti u različitim sferama ljudskih djelatnosti. Hoće li mediji za širenje znanstvenih ideja biti časopisi, platforme ili nešto sasvim drugo, teško je prognozirati. Znanstvenicima preostaje da se zapravo ponašaju onako kako se od njih jedino i očekuje, kategorički imperativ znanstvenika je jasan – zadržati akademski integritet, etičnost, odgovornost, (samo)kritičnost, toleranciju i zdravi razum.

Svjetlana Kalanj Bognar

Literatura:

1. Ioannidis JPA, Pezzullo AM, Boccia S. The rapid growth of mega-journals – threats and opportunities. *JAMA*, 2023;329(15):1253-1254. doi:10.1001/jama.2023.3212
2. Škorić L et Petra J. Potentials and controversies in open access publishing: a spotlight on medicine. *RAD 559. Medical Sciences*, 2023;559:12-19. doi: 10.21857/y26kecl429

Semir Vranić: „*Biomolecules and Biomedicine* (previously known as *Bosnian Journal of Basic Medical Sciences*) is a leading open-access, peer-reviewed journal dedicated to publishing high-quality research in all biomedical fields. Our journal aims to bridge the gap between basic and clinical research. It provides a platform for disseminating significant discoveries that advance understanding of biological and medical processes and their application in medical practice. We pride ourselves on a fast, but rigorous and transparent peer review process, with manuscripts typically reviewed within 3-4 weeks and desk rejections completed within 24-48 hours. Accepted manuscripts are published online shortly after acceptance. Our dedicated team comprises two Editors-in-Chief, several Associate and Section Editors, and Editorial Assistants, supported by a diverse pool of expert peer reviewers. Together, we foster collaboration and innovation in the biomedical sciences. *Biomolecules & Biomedicine* operates as a fully open-access journal, meaning all the content is freely available to readers after publication. This implies that the authors should pay the article processing fee to get it published. The APC covers the costs of maintenance of the tools for editors and authors, article production and hosting, liaison

with abstracting and indexing services, and other editorial services. To support the authors, we offer Institutional Open Access Membership Program (IOAMP) as well as waivers that are considered for low-income and middle-income countries. On the other hand, *Biomolecules & Biomedicine* appreciates the high visibility of the journal and published articles through the newsletter, social media, and our blog (called *BiomedViewpoints*), promoting our authors and their research by publishing plain language summaries for a broad audience and media, as well as commentaries, interviews, news, and stories related to science and research. Although aimed to be primarily an internationally ranked biomedical journal with a recognized and impactful audience does not mean that we forget our original country (Bosnia and Herzegovina). We are proud to be published by the Bosnian



biomedical association (Association of Basic Medical Sciences of Federation of Bosnia and Herzegovina), contributing to the international visibility of the country. We also strongly support our Bosnian researchers and academic community in different ways to get published in our journal and beyond.

Semir Vranić diplomirao je na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Sarajevu, specijalizirao patologiju i obranio disertaciju na zagrebačkom Medicinskom fakultetu. Radio je na Zavodu za patologiju Kliničkog centra Sveučilišta u Sarajevu, a 2017. godine pridružuje se Sveučilištu u Kataru. Bio je poslijedoktorand na Creighton University School of Medicine Sveučilišta u Nebraski i Sveučilištu u Torinu, a stručno se usavršavao u području patologije dojkice u Nottingham City Hospital i King's College London. Dobitnik je dviju uglednih nagrada (UICC Lifetime Fellow, 2010.; The Rising Stars in Pathology, 2016.). Bavi se molekularnom patologijom i prediktivnim biomarkerima u personaliziranoj medicini. Ima dugogodišnje uredničko iskustvo, kao glavni urednik biomedicinskog časopisa *Biomolecules and Biomedicine* koji je u 2023. godini rangiran u drugoj kvartili i ima čimbenik odjeka 3,1. Nalazi se među 2 % najcitiranijih znanstvenika u svijetu (prema Stanfordskoj listi, 2021.-2023.).